

ԱՐՄԻՆԵ ԵՓՐԻԿՅԱՆ  
ՍԱՄՎԵԼ ՊՈՂՈՍՅԱՆ**ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԴԱՍԱԳՐՔԵՐԸ, ՁԵՌՆԱՐԿՆԵՐՆ ՈՒ ՆՐԱՆՑ  
ՏԵՍՈՂԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՄԵԴԻԱ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ՝  
ՈՐՊԵՍ ԳԻՏԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԱՂՔՈՒՐՆԵՐ\*****DOI: 10.24234/journalforarmenianstudies.v3i70.198****ԱՄՓՈՓՈՒՄ**

Ուսուցման և դասավանդման գործընթացների նկատմամբ տարբերակված մոտեցման մեծացման արդյունքում պատմական կրթության արդի ժամանակահատվածում պահանջ է դարձել բազմամակարդակ դասագրքերի ստեղծումը: Պատմության դասագրքերն ու ձեռնարկները, որոնք, ցավալիորեն, աստիճանաբար բարդանում են, իբրև ուսումնառության և դասավանդման կարևոր միջոց՝ սովորողներին, դասավանդողներին և գիտական հետազոտություններով զբաղվող անձանց ծառայում են կրթական բոլոր աստիճաններում: Որքան բովանդակալից և մեթոդապես հարուստ է դասագիրքը, այնքան ավելի արդյունավետ է սովորողների կողմից պատմական պատկերների և իրադարձությունների վերարտադրությունն ու պատկերավոր նկարագրությունը, առաջադրված պատմական խնդրահարույց իրավիճակում արագ կողմնորոշվելու և խելամիտ լուծումներ գտնելու կարողությունը, որի հիմքում ընկած է անցյալի պատմական իմացությունը:

Դասավանդողի կողմից պատմության դասավանդման գործընթացում դասագրքերի, ուսումնամեթոդական և գիտամեթոդական ձեռնարկների,

---

\* Հետազոտությունն իրականացվել է ՀՀ բարձրագույն կրթության և գիտության կոմիտեի ֆինանսական աջակցությամբ (Գիտական ծրագիր № 10-5/TB-24):

քրեստոմատիաների, արխիվային նյութերի, քարտեզների և պատկերանյութերի ուսումնական բովանդակության առավել արդյունավետ լուսաբանմանն ու փոխանցմանը, իսկ սովորողների կողմից դրա յուրացմանը մեծապես նպաստում են ժամանակակից մեդիա տեխնոլոգիաները: Սակայն չպետք է անտեսել նաև դասավանդման սուբյեկտիվ գործոնը, որը ենթադրում է տեղեկատվական սցենարների սուբյեկտիվ մշակում և դրանց յուրովի ներկայացում:

***Քանալի բառեր և արտահայտություններ.*** կրթություն, դասագիրք, տեսողականացման մեդիա միջոցներ, տեխնոլոգիաների համակարգ, հնար, մեթոդ, պատմության դասավանդման մեթոդիկա:

### **ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ**

Ակնհայտ է, որ պատմության դասավանդման մեթոդիկայի գերակա խնդիրներից է դասագործընթացում սովորողների ներգրավվածության և ակտիվ մասնակցության ապահովումը: Այս համապատկերում տեսողական նյութերն անփոխարինելի են, քանի որ դրանց միջոցով դասավանդողը հնարավորություն է ստանում ի ցույց դնելու ուսումնասիրվող երկրի, ազգության, պետության, պատմական փաստերի, երևույթների, իրադարձությունների, ինչպես նաև մշակութային, տնտեսական և քաղաքական կյանքի թիրախավորված պատկերները:

Դասավանդման և ուսուցման գործընթացի արդյունավետությունը մեծապես կախված է դասագրքերում ներկայացված նկարների կամ պատկերների նպատակային կիրառման արդյունավետությունից, քանի որ դրանք նպաստում են սովորողների ուշադրության կենտրոնացմանը:

Հոդվածում դիտարկում ենք պատմության դասագործընթացում դասագրքերի և դրանց օժանդակող, իսկ հաճախ նաև փոխարինող սահիկահանդեսների կիրառմամբ դասավանդման և ուսուցման արդյունավետությունն ապահովող որոշ մոտեցումներ:

### **ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ**

Մանկավարժական և մեթոդական գրականության ուսումնասիրություն և վերլուծություն, հետազոտության կազմակերպում և ընթացք: Ըստ այդմ՝ հետազոտությունը կատարվել է պատմահամեմատական, համադրական վերլուծական և զուգորդական մեթոդներով:

### **ՔՆՆԱՐԿՈՒՄ**

Ուսուցման և դասավանդման գործընթացների նկատմամբ տարբերակված մոտեցման մեծացման արդյունքում պատմական կրթության արդի ժամանակահատվածում հրամայական պահանջ է դարձել բազմամակարդակ դասագրքերի ստեղծումը: Նմանատիպ դասագրքերում յուրաքանչյուր գլխի սկզբում ներկայացվում է թեմայի լուսաբանման պլանը, այնուհետև՝ հիմնական հասկացությունները, դասավանդման և ուսումնառության մեթոդներն ու տեխնոլոգիաները, իսկ հիմնական բովանդակություն են ներառվում թեմայի վերաբերյալ առկա կարևոր փաստաթղթերը՝ վավերագրեր, արձանագրություններ, հրամաններ, տեղեկանքներ: Վերջում տրվում են քննարկման և ինքնաստուգման համար նախատեսված տարաստիճան բարդության հարցեր և առաջադրանքներ, որոնք հակիրճ բովանդակության տրամաբանական շարունակությունն են: Սակայն, ինչպիսի փոփոխության էլ ենթարկվեն դասագրքերը, միևնույն է, նրանք ունեն կայուն ընդհանրություններ.

- դասագրքերը բաղկացած են գիտականորեն հիմնավորված փաստերի համակարգով կառուցված բովանդակությունից,
- բովանդակությունը պարունակում է հիմնական՝ տեսական և փաստական նյութեր, լրացուցիչ՝ փաստաթղթեր, վավերագրեր, արձանագրություններ, հրամաններ, տեղեկանքներ, պարզաբանող՝ սահմանումներ, մեկնաբանություններ, նկատառումներ,
- բովանդակությունը բաժանվում է բաժինների, գլուխների և ենթագլուխների,
- բաժինները, գլուխներն ու ենթագլուխները համապատասխանեցվում են կրթական չափորոշիչներին և առարկայական ուսումնական ծրագրին:

Պատմության դասագրքերի բովանդակության բարդությունը որոշվում է հասկացություններով, եզրույթներով, տրամաբանական մտահանգումներով հագեցած շարադրանքով և լեզվաոճական մատչելիությամբ: Բարդ շարադրանքը, որից, բնականաբար, հարկ է ամեն կերպ խուսափել, կարելի է մատչելի դարձնել դասագրքերում առկա արտաբովանդակային բաղադրիչների՝ պատկերազարդումների, նկարների, գծապատկերների, աղյուսակների, ինքնաստուգման հարցերի և առաջադրանքների միջոցով, որոնք զննականության և մատչելիության սկզբունքների գործադրմամբ ծառայում են անցյալն առավելագույնս կերպարավորելու նպատակին:

Պատմության դասագրքերն ու ձեռնարկները, որոնք, ցավալիորեն, աստիճանաբար բարդանում են, իբրև ուսումնառության և դասավանդման կարևոր միջոց՝ սովորողներին, դասավանդողներին և գիտական հետազոտություններով զբաղվող անձանց ծառայում են կրթական բոլոր աստիճաններում:

Հիմնական դպրոցի սովորողների կողմից պատմության համակարգված ուսումնասիրությունը սկսվում է աշխարհի առարկայական ճանաչումից: Համաձայն 5-6-րդ դասարաններում սովորողների և դասավանդողների շրջանում կատարված հարցումների՝ պատմությունն առարկայական նախասիրությունների շարքում զբաղեցնում է 1-3-րդ տեղերը: Չնայած դրան՝ դասավանդողներն այն համոզմունքն են հայտնում, որ այս տարիքային խմբի սովորողների ճանաչողական հետաքրքրությունները կայուն չեն, դրանք հիմնված են անցյալի հուզական ընկալման վրա և առավել հաճախ կրում են իրավիճակային բնույթ: Միայն բովանդակային և կառուցվածքային արդի պահանջներին համահունչ կազմված դասագրքի միջոցով են նրանք կարողանում ձևավորել որոշակի պատկերացումներ պատմական ժամանակի և տարածության վերաբերյալ, զարգացնել նկարագրական բնույթի պատմական շարադրանքն ինքնուրույն խոսքի միջոցով վերարտադրելու ունակություն, ամրապնդել պատմական տեղեկությունները պատկերների, քարտեզների, գծապատկերների և

աղյուսակների միջոցով: Ինտուիտիվ ուշադրության և պատկերավոր հիշողության շնորհիվ, համադրելով դասագրքերում հերթագայվող շարադրանքն ու պատկերավոր նյութերը, հետզհետե ի հայտ է գալիս և խորանում 5-6-րդ դասարանների սովորողների վերացական-տրամաբանական մտածողությունը, որի արդյունքում նրանք կարողանում են համակարգել նյութը ժամանակագրական պարբերականությամբ, վերարտադրել պատմական փաստերի միջև առկա ակնհայտ պատճառահետևանքային կապերը, վերլուծել պատմական հասկացությունները, պատմական եզրույթների հաճախակի գործածության միջոցով ընդլայնել բառապաշարը:

Արդեն 7-9-րդ դասարաններում սովորողների վերաբերմունքը պատմության հանդեպ դառնում է առավել գիտակցված: Պատմության դասագրքերում փաստերի գրավչությունն ապահովելու միջոցով սովորողների շրջանում խթանվում է առաջնորդների, քաղաքական գործիչների, պատմական դեմքերի արարքների վերաբերյալ սեփական՝ դրական կամ բացասական դիրքորոշումների և մտահանգումների ձևավորումը:

Որքան բովանդակալից և մեթոդապես հարուստ է դասագիրքը, այնքան ավելի արդյունավետ է սովորողների կողմից պատմական պատկերների և իրադարձությունների վերարտադրությունն ու պատկերավոր նկարագրությունը, առաջադիր պատմական խնդրահարույց իրավիճակում արագ կողմնորոշվելու և խելամիտ լուծումներ գտնելու կարողությունը, որի հիմքում ընկած է անցյալի պատմական իմացությունը: Արդյունքում 7-9-րդ դասարանների սովորողների մոտ նկատվում է վերացական մտածելակերպի կայունացում:

10-12-րդ դասարաններում պատմության հանդեպ ճանաչողական հետաքրքրությունը ձեռք է բերում ընտրովի բնույթ: Հիմնականում դա կապվում է սովորողների հետագա գործունեության հետ: Բարձր դասարանների սովորողներն արդեն պատկերացում ունեն մարդկության պատմական զարգացման բոլոր փուլերի մասին: Կարևոր են դառնում վերացական մակարդակում պատմական վերլուծության մեթոդների կիրառմամբ դասագրքից



|                                                                                                 | 10-12-րդ դասարաններ                                                                   |                                                                                                                                                |                                                                                                                                                                                                          |                                                                                                                                                                                                                |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Դասագրքի բովանդակության բացատրական ընթերցում և մեկնաբանում :                                    | Պատմական իրադարձությունների, փաստերի և երևույթների վերլուծում, համադրում և հակադրում: | <b>Բակլավրիատ</b><br>Դասագրքում արված եզրակացությունների հիմնավորում:                                                                          | <b>Ասպիրանտուրա</b><br>Ընտրված պատմական թեմայի վերաբերյալ սկզբնաղբյուրների՝ դասագրքեր, քրեստոմատիաներ, ձեռնարկներ, արխիվային նյութեր, գիտական գրականություն, հավաքագրում և ուսումնասիրում:               | <b>Լրացուցիչ.</b><br>Պատմաբանին կամ պատմության ուսուցչին՝ հարակից երկրորդ մասնագիտության ձեռքբերում՝ հնէաբան, ձեռագրագետ, կրկնուսույց, հուշարձանագետ, թանգարանագետ, արխիվագետ, ազգագրագետ և այլն:              |
| Ուսումնասիրվող բաժնի և ենթաբաժինների բովանդակության վերարտադրում, առաջադրված հարցերի քննարկում: | Պատճառահետևանքային կապերի և օրինաչափությունների ճանաչում:                             | Պատմական ծրագրային նյութի ինքնուրույն ուսումնասիրում և յուրացում: Ավարտական աշխատանքի շրջանակներում հետազոտության իրականացում, պաշտպանություն: | Հետազոտվող թեմայի գիտական և հասկացությունների համակարգերի հստակեցում, վարկածների և դրույթների առաջադրում, թեկնածուական ատենախոսության շարադրում, պաշտպանություն:                                         | Վերապատրաստում, վերաորակավորում:                                                                                                                                                                               |
| Անձնական անունների և նշանակալից տարբերվերի ընդգծում կամ դուրսգրում:                             | Քարտեզների վրա պատմական իրադարձությունների տեղայնացում:                               | <b>Մագիստրատուրա</b><br>Դասագրքում առկա պատմական փաստերի համեմատումն ու համադրումը սկզբնաղբյուրների հետ:                                       | <b>Հայցորդություն</b><br>Ընտրված պատմական թեմայի վերաբերյալ առկա հետազոտությունների ուսումնասիրում, հակասությունների բացահայտում, թեմայի արդիականացում և հետազոտական-փորձարարական աշխատանքների ծավալում: | <b>Ինքնակրթություն</b><br>Պատմավեպերի ընթերցանություն, աշխարհում և սեփական պետության ներսում տեղի ունեցող պատմական, քաղաքական, տնտեսական և մշակութային իրադարձությունների վերաբերյալ մշտական իրազեկվածություն: |
| Բովանդակությանն առնչվող ժամանակագրական և T-աձև աղյուսակներ                                      | Պատմաաշխարհագրական նյութերի ուսումնասիրության արդյունքում տարածական                   | Պատմական հասկացությունների համակարգի, ձևակերպումների և եզրույթների հետ աշխատանք: Պատմական                                                      | Ձեռք բերված նոր տվյալների և արձանագրված արդյունքների վերլուծություն և հիմնավորում:                                                                                                                       | Համփորդություն աշխարհով մեկ սփռված հայկական պատմական սրբավայրեր և կրթօջախներ:                                                                                                                                  |





Բազմակողմանի մեդիակրթական և ուսումնատեխնոլոգիական միջավայրն ապահովվում է պատմության դասագործընթացում երեք մոդալ տեսությունների գործնական կիրառման միջոցով (**Bryant S., 2000**): Դրանք են.

- Տեսողական ուսուցում, որն իրականացվում է դասագրքերի բովանդակությունն արտացոլող տեքստերի և պատկերների ցուցադրումից մինչև շարժապատկերներ ու տեսանյութ (**Лихачев Б. Т., 2001**):
- Լսողական ուսուցում, որն իրականացվում է բանավոր նկարագրությունների և քննարկումների, ելույթների կամ պատմավեպերից, սկզբնաղբյուրներից, արխիվային նյութերից վերցված հատվածների բարձրաձայն ընթերցման, ինչպես նաև ձայների և երաժշտության ունկնդրման միջոցով:
- Շարժողական ուսուցում, որը ենթադրում է բարձր ակտիվություն և գործնականություն, ինչի առկայությամբ արթնացնում են սովորողների ասոցիատիվ զգայությունները, որը նպաստում է նրանց հուզական ինտելեկտի ձևավորմանն ու զարգացմանը (**Онищук В., 1981**):

Պատմության դասավանդման գործընթացում սահիկահանդեսի շրջանակներում կիրառվող տեսողական, լսողական և շարժողական միջոցներով ոչ միայն հաղթահարվում են դասագրքային սահմանափակումները, այլև դասագործընթացը ձեռք է բերում փոխներգործուն բնույթ: Ուստի հստակեցնենք սահիկահանդեսի կիրառմամբ պատմության դասավանդման և ուսուցման համար մեթոդական և տեխնոլոգիական բարենպաստ միջավայրի ստեղծման հնարավորությունները:

Ակնհայտ է, որ պատմության դասավանդման մեթոդիկայի գերակա խնդիրներից է դասագործընթացում սովորողների ներգրավվածության և ակտիվ մասնակցության ապահովումը: Այս համապատկերում տեսողական նյութերն անփոխարինելի են, քանի որ դրանց միջոցով դասավանդողը հնարավորություն է ստանում ի ցույց դնելու ուսումնասիրվող երկրի, ազգության, պետության, պատմական փաստերի, երևույթների, իրադարձությունների, ինչպես նաև

մշակութային, տնտեսական և քաղաքական կյանքի թիրախավորված պատկերները:

Դիտարկենք պատմության դասագործընթացում դասագրքերի և դրանց օժանդակող, իսկ հաճախ նաև փոխարինող սահիկահանդեսների կիրառմամբ դասավանդման և ուսուցման արդյունավետությունն ապահովող որոշ մոտեցումներ:

Մոտեցումներից առաջինը պատմական փաստերի, երևույթների, իրադարձությունների և հասկացությունների համաժամանակյա մատուցումն է. այդպիսի հնարավորություն ընձեռում են ինչպես փոխներգործուն էլեկտրոնային գրատախտակները, այնպես էլ սահիկահանդեսների ցուցադրությունը՝ ապահովելով **դասավանդող-սովորող-տեխնոլոգիա-միջոց** քառակողմ փոխազդեցությունը (**Ушинский К., 1953**):

Մոտեցումներից երկրորդը պատմության դասագործընթացում տարբեր մեդիա տեխնոլոգիաների կիրառմամբ ուսման նկատմամբ սովորողների շրջանում ներգրավող մոտիվացիայի ապահովումն է, ինչն այսօր իրականացվում է կրթական հաստատությունների դասասեսնյակները, լսարանները, պատմության առանձնասեսնյակները, դահլիճներն ու թանգարանները նորագույն մեդիա տեխնոլոգիաներով հագեցնելու շարունակական գործընթացով: Դրա արդյունքում և դասագործընթացում ձայնատեսողական մեդիա արտադրանքի ներառման շնորհիվ կապահովվի դասանյութի պատկերավորությունը. դասավանդելն ու սովորելը կվերաժվեն հաճույքի, կհաղթահարվեն դասավանդող-սովորող և սովորող-սովորող հոգեբանական պատնեշները (**Smith B., Blankenship E., 2000**):

Տարբեր մեդիա տեխնոլոգիաների, մասնավորապես սահիկահանդեսների կիրառմամբ պատմական այս կամ այն թեմայի տեսողականացման միջոցով սովորողներին մղում ենք մտավոր ավելի ակտիվ գործողությունների, որի շնորհիվ, չոր փաստերի կուտակման վրա կենտրոնանալու փոխարեն, գերակա է դառնում նրանց ներգրավումը գիտելիքների համակարգման և տրամաբանական կառուցման գործընթաց (**Masse M., Popovich M., 2006**):

Ս.Մ. Բրայենթն ու Զ.Ե. Հանթոնը գտնում են, որ սահիկահանդեսների կիրառմամբ դասավանդողը սկզբունքորեն մեկտեղում է դասավանդման և ուսուցման ոճերը՝ ձգտելով դրանց հետ համադրել այս տեխնոլոգիան (**Ушинский К., 1953**):

Իսկ ահա Ռ. Ռեյսերը և Ռ. Գայգնն այն կարծիքին են, որ սահիկահանդեսների կիրառմամբ դասավանդման և ուսուցման ոճերի մեկտեղումն ու դրանց հետ այս տեխնոլոգիան համադրելու հարցադրումը հանգեցին այսպես կոչված «մեդիա ընտրության մոդելների» ըմբռնմանը (**Clark R., 1983**):

Դ. Վիլինգհեմը հիմնարար հետազոտություններ է իրականացրել պատմության դասագործընթացում երկարատև և կարճատև հիշողության մարզման և զարգացման առումով: Գիտնականն իբրև իր հետազոտությունների արդյունք ներկայացրել է սահիկահանդեսների միջոցով իրականացվող մեթոդական և տեխնոլոգիական այն հնարները, որոնք նպաստում են երկարատև հիշողության մշակմանը: Ըստ Դ. Վիլինգհեմի՝ ժամանակակից մեդիա տեխնոլոգիաների կիրառմամբ անհրաժեշտ է պատմության տվյալ դասագործընթացում լուսաբանվող գերակա հասկացությունները կապակցել սովորողների հիշողության մեջ արդեն իսկ գոյություն ունեցողների հետ (**Rosenshine B., 2011**):

Հիմնվելով վերոնշյալի, ինչպես նաև սահիկահանդեսների միջոցով դասավանդման մեր հարուստ ու բազմամյա փորձի վրա՝ նշենք դասագործընթացում ժամանակակից այս մեդիա տեխնոլոգիայի կիրառման շահեկան կողմերը: Նախ՝ այս դեպքում դասավանդման և ուսուցման գործընթացը դառնում է առավել հետաքրքրական, հագեցած ու գործնական: Երկրորդ՝ այն լայն հնարավորություններ է ստեղծում հաճախ հանդիպող վատ ընթերցողների և դանդաղ ընկալողների համար՝ պատմական գիտելիքներն արդյունավետ ընկալելու, երևակայությունն ու դիտողականությունը զարգացնելու, մյուս կողմից՝ դասավանդողին ևս լայն հնարավորություններ է ընձեռում որոշակիից դեպի

վերացականը ճկուն և հարթ անցումներ կատարելու համար: Երրորդ՝ պատմության դասընթացը ստանում է ոչ թե ուսուցչակենտրոն կամ աշակերտակենտրոն, այլ, որն ավելի կարևոր է, ուսումնակենտրոն բնույթ:

Սակայն չենք կարող անտեսել նաև այն հեղինակավոր հետազոտողների կարծիքները, որոնք մեղիա դասավանդման վերաբերյալ ներկայացնում են հակառակ փաստարկներ: Այդպիսի հետազոտողներից է Ռ. Քլարքը, որը համարում է, որ մեղիա դասավանդումը հասարակ հաղորդիչ է (**Bernsen N., 1994**):

Ռ. Քլարքի փաստարկի մեջ տեսնելով որոշակի գրավչություն՝ Մ. Մեյսն ու Մ. Պոպովիչը միաժամանակ այն համարում են խիստ միակողմանի և սահմանափակ՝ որպես հիմնավորում նշելով, որ Ռ. Քլարքի ուշադրությունից դուրս է մնացել այնպիսի կարևոր գործոն, ինչպիսին դասավանդողի փորձառությունն ու դերակատարությունն է, ով, ձեռնամուխ լինելով մեղիա դասավանդման գործընթացին, ակամայից նվազեցնում է սեփական ներկայությունը, բայց շարունակում է մնալ դասագործընթացի հեղինակը, կազմակերպիչն ու իրականացնողը (**Bernsen N., 1994**):

Այս տեխնոլոգիայով պատմության դասագործընթացի մեթոդական հազեցվածությունն ու արդյունավետությունը հիմնավորելու նպատակով՝ բերենք դասագործընթացի երկու օրինակ:

Դասագրքի և սահիկահանդեսների համադրմամբ կամ դասագիրքը սահիկահանդեսներով փոխարինելու եղանակով իրականացվող դասագործընթացի հիմքում դրվել է Ռոզենշթայնի «նոր նյութը փոքր չափաբաժիններով» մատուցելու սկզբունքը, ըստ որի՝ դասագործընթացը բաժանվում է երկու տրամաբանական մասերի՝ նրանցից յուրաքանչյուրի համար նախատեսված հարցադրումներով և այդ հարցադրումներին համապատասխան տեսողականացմամբ (**Edward L., 1912**):

Նկատենք, որ պատմական տեսական գիտելիքների դասավանդումն ուղեկցելով կամ հարստացնելով արդի մեղիա տեխնոլոգիաների,

մասնավորապես սահիկահանդեսների կիրառմամբ, խթանում ենք սովորողների տեսողականությունը՝ այդ կերպ ապահովելով նաև պատկերավորությունը թեմայի վերաբերյալ, և սովորողներին ընձեռում ենք բացառիկ հնարավորություն՝ ձեռք բերելու պատմության թե՛ իմացական, թե՛ ճանաչողական և թե՛ հուզագգայական ըմբռնում, որի շնորհիվ անուղղակի կամ միջնորդավորված կապ է հաստատվում ուսումնասիրվող պատմական ժամանակաշրջանի հետ: Փաստենք, որ մեդիատեխնոլոգիական դասը, ի տարբերություն ավանդական գծային ձևաչափի, ընթանում է բազմագծային ձևաչափով, ինչը նպաստում է պատմական իրադարձությունը, փաստը, երևույթները, ժամանակաշրջանն ու նրա հերոսներին և առաջնորդներին, ինչպես նաև նրանց գործունեությունն ու դարակազմիկ որոշումները տեսնելու տարբեր դիտանկյուններից: Բացի դրանից, ինչպես դասագիրքը, այնպես էլ նրա բովանդակության հետ համադրված և այն հավելող նորագույն մեդիա տեխնոլոգիաներն իրենց բազմագործոն բնույթով նպաստում են այդ գիտելիքների հատված առ հատված համակարգմանը և խմբավորմանը, ինչն առավել դյուրին է դարձնում պատմական կրթության գործընթացում նորանոր կապերի բացահայտումն ու ըմբռնումը:

### **ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ**

Ակնհայտ է, որ կրթական տարբեր աստիճաններում բովանդակային տարբեր բարդության մակարդակի դասագրքերով և ձեռնարկներով աշխատանքի ընթացքում կիրառվող մեթոդական հնարները հանգեցնում են ակնկալվող արդյունքներին, որոնցից հատկապես կարևոր են համարվում՝

- սովորողների որոնողական և հետազոտական կարողությունների ձևավորումը, ինչն ապահովվում է հարցերի և առաջադրանքների, պատմական փաստաթղթերի, արխիվային նյութերի, սկզբնաղբյուրների, քարտեզների, հնէաբանական պեղումների, առցանց թանգարանների միջոցով,
- սովորողների ճանաչողական հետաքրքրությունների զարգացումը, ինչն իրականացվում է դասավանդողի կողմից իմացական գործընթացների խթանմամբ,

- գիտական փաստարկված, ստուգված և հիմնավորված գիտելիքներն առցանց մատուցվող հանրամատչելի տեղեկություններից զատելու հմտությունը, ինչը հնարավոր է իրագործել մեդիակրթական արդի տեխնոլոգիաների ակտիվ կիրառմամբ, սովորողների մեդիագրագիտության բարձրացման միջոցով:

### ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՈՒՆ

1. **Մանուկյան Ա. (2009)**, Ուսուցման մի քանի մեթոդների կիրառումը որպես դասագործընթացի արդյունավետ կազմակերպման միջոց, ՀՊՄՀ «Գիտական տեղեկագիր», Երևան, թիվ 2 (12):
2. **Bernsen N. (1994)**, Modality Theory in Support of Multimedia Interface Design. Proceedings of the AAAI Spring Symposium on Intelligent Multi-Media-Modal Systems. Stanford, March.
3. **Bryant S., Hunton J. (2000)**, The Use of Technology in the Delivery of Instruction: Implications for Accounting Educators and Education Researchers. Issues in Accounting Education, 15 (1).
4. **Clark R. (1983)**, Reconsidering Research on Learning from Media, Review of Educational Research, Vol. 53, No.4.
5. **Masse M., Popovich M. (2006)**, He Said, She Said, A National Study of Gender Differences in the Teaching of Writing.
6. **Reiser R., Gagne R. (1982)**, Characteristics of Media Selection Models. Review of Educational Research, 52 (4).
7. **Rosenshine B. (2012)**, Principles of Instruction: Research Based Principles that all Teachers Should Know, American Educator.
8. **Smith B., Blankenship E. (2000)**, Justifying Imagery: Multimedia Support for Learning Through Exploration. IBM Systems Journal, 39(3/4).  
[URL:/http://pubs.media.mit.edu/pubs/papers/blankinship.pdf](http://pubs.media.mit.edu/pubs/papers/blankinship.pdf)
9. **Thorndike E. (1912)** Education, New York, Macmillan.

10. **Лихачев Б. (2001)**, Педагогика. Курс лекций. Изд. 4-е перераб. и доп., Москва, Юрайт-М.
11. **Онищук В. (1981)**, Урок в современной школе, Москва, Просвещение.
12. **Ушинский К. (1953)**, Избранные педагогические сочинения. в 2-х томах. том 1. Вопросы воспитания, Учпедгиз.

## REFERENCES

1. **Manukyan A. (2009)**, Owsowcman mi qani met'odneri kirar'owmy' orpes dasa-gorc'-y'nt'aci ardyownavet kazmakerpman mijoc /The use of several teaching methods as a means of effective organization of the teaching process/, "ASPU Scientific Bulletin", Yerevan, No. 2.
2. **Bernsen N. (1994.)**, Modality Theory in Support of Multimedia Interface Design. Proceedings of the AAAI Spring Symposium on Intelligent Multi-Media-Modal Systems. Stanford, March.
3. **Bryant S., Hunton J. (2000)**, The Use of Technology in the Delivery of Instruction: Implications for Accounting Educators and Education Researchers. Issues in Accounting Education, 15 (1).
4. **Clark R. (1983)**, Reconsidering Research on Learning from Media, Review of Educational Research, Vol. 53, No.4.
5. **Masse M., Popovich M. (2006)**, He Said, She Said, A National Study of Gender Differences in the Teaching of Writing.
6. **Reiser R., Gagne R. (1982)**, Characteristics of Media Selection Models. Review of Educational Research, 52 (4).
7. **Rosenshine B. (2012)**, Principles of Instruction: Research Based Principles that all Teachers Should Know, American Educator.
8. **Smith B., Blankenship E. (2000)**, Justifying Imagery: Multimedia Support for Learning Through Exploration. IBM Systems Journal, 39(3/4).  
[URL:/http://pubs.media.mit.edu/pubs/papers/blankinship.pdf](http://pubs.media.mit.edu/pubs/papers/blankinship.pdf)

9. **Thorndike E. (1912)** Education, New York, Macmillan.
10. **Likhachev B. (2001)**, Pedagogika /Pedagogy/. Lecture Course. 4th ed., revised and enlarged. Moscow, Yurait-M.
11. **Onishchuk V. (1981)**, Urok v sovremennoy shkole /Lesson in a modern school/, Moscow.
12. **Ushinsky K. (1953)**, Izbrannyye pedagogicheskiye sochineniya /Selected pedagogical works/. in 2 volumes. Vol. 1. Education issues, Uchpedgiz.

**Armine Eprikyan, Samvel Poghosyan**

**History textbooks and manuals and their visualization media as sources of  
scientific knowledge formation**

**Conclusion**

**Key words and expression:** *multi-perspective thinking, education, technology system, skill, method, history teaching methodology, textbooks, media visuals.*

As a result of the increased differentiated approach to learning and teaching processes, the creation of multi-level textbooks has become a requirement in modern historical education. History textbooks, which are unfortunately becoming increasingly complex, serve as an important tool for learning and teaching. They support learners, teachers, and researchers at all levels of education. The more meaningful and methodologically rich the textbook is, the more effectively students can reproduce and describe historical images and events. This also enhances their ability to quickly orient themselves in presented historical contexts and find reasonable solutions based on their knowledge of the past. In the process of teaching history, modern media technologies greatly contribute to the effective coverage and transmission of the educational content found in textbooks, educational and scientific-methodical manuals, archival materials, maps, and images. They also aid in students' assimilation of this content. However, one should not ignore the subjective factor of teaching, which



involves the personalized development of information scenarios and their unique presentation.

**Армине Еприкян, Самвел Погосян**

**Учебники истории и средства их визуализации как источники  
формирования научных знаний**

**Заключение**

**Ключевые слова и выражения:** образование, учебник, средства визуализации, технологическая система, техника, метод, методика преподавания истории.

В результате возросшего дифференцированного подхода к процессам обучения и преподавания создание многоуровневых учебников стало необходимостью в современном историческом образовании. Учебники истории, которые, к сожалению, становятся все более сложными, служат важным инструментом обучения и преподавания. Они поддерживают учащихся, учителей и исследователей на всех уровнях образования. Чем более содержателен и методически насыщен учебник, тем эффективнее учащиеся могут воспроизводить и описывать исторические образы и события. Это также повышает их способность быстро ориентироваться в представленных исторических контекстах и находить разумные решения на основе своих знаний о прошлом.

В процессе преподавания истории современные медиатехнологии вносят большой вклад в эффективное освещение и передачу образовательного контента, содержащегося в учебниках, учебных и научно-методических пособиях, архивных материалах, картах и изображениях. Они также способствуют усвоению этого контента учащимися. Однако нельзя игнорировать субъективный фактор обучения, который предполагает персонализированную разработку информационных сценариев и их уникальную подачу.

**Արմինե Եփրիկյան** - Պատմական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, Խ.Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարան: Գիտական հետաքրքրությունները՝ հայոց պատմության նոր շրջան, պատմության դասավանդման մեթոդիկա: Հեղինակ է 6 գրքի և 45 հոդվածի: [armineeprikyan@mail.ru](mailto:armineeprikyan@mail.ru)

**Սամվել Պողոսյան** - Պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, Խ.Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարան: Գիտական հետաքրքրությունները՝ հայոց պատմության միջնադար և նոր շրջան, պատմության դասավանդման մեթոդիկա: Հեղինակ է 12 գրքի և 105 հոդվածի: [poghosyansamvel@yahoo.com](mailto:poghosyansamvel@yahoo.com)

**Армине Еприкян** - Кандидат исторических наук, доцент Армянского государственного педагогического университета им. Х. Абовян. Научные интересы: новый период истории Армении, методика преподавания истории. Автор 6 книг и 45 статей. [armineeprikyan@mail.ru](mailto:armineeprikyan@mail.ru)

**Самвел Погосян** - Доктор исторических наук, профессор Армянского государственного педагогического университета им. Х. Абовян. Научные интересы: средневековый и новый период истории Армении, методика преподавания истории. Автор 12 книг и 105 статей. [poghosyansamvel@yahoo.com](mailto:poghosyansamvel@yahoo.com)

**Armine Eprikyan** - Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Kh. Abovyan Armenian State Pedagogical University. Scientific interests: new period of Armenian history, history teaching methodology. Author of 6 books and 45 articles. [armineeprikyan@mail.ru](mailto:armineeprikyan@mail.ru)

**Samvel Poghosyan** - Doctor of Historical Sciences, Professor, Armenian State Pedagogical University named after Kh. Abovyan. Scientific interests: Middle Ages and modern period of Armenian history, history teaching methodology. Author of 12 books and 105 articles. [poghosyansamvel@yahoo.com](mailto:poghosyansamvel@yahoo.com)

*Խմբագրություն է ուղարկվել 19.09.2025թ.*

*Հանձնարարվել է գրախոսության 14.10.2025թ.*

*Հրապարակման է ներկայացվել 30.12.2025թ.*